

Kenti Yürüyerek Keşfetmenin Sosyolojisi

*

Selin Önen

Öz

Yürümek, bir mobilite biçimi olarak sosyal teori alanında daha çok kentleşme ve modernite içerisinde tartışılmaktadır. Yürümek, Urry'nin (2000, 2007) tartıştığı üzere yönetimsellikle yakından ilgili olup kamusal alanda toplumsal cinsiyet ve sosyal sınıflara göre tarihsel olarak değişiklik göstermiştir. Nitekim bu farklılık edebiyata da yansımıştır. Makalede bu değişimin kentsel mekânda nasıl gerçekleştiği ele alınmaktadır. Yürümek sosyolojik olarak da kentsel mekânı ilk çalışan teorisyenlerin kullandığı bir teknik olarak Simmel, Engels ve Benjamin'in çalışmalarında görülmektedir. Yürümek sosyal teori içerisinde kenti demokratikleştirendi; Sürrealizmde estetik ve eleştirel bir pratik olarak ele alınışına; Situasyonistlerde kapitalizme ve modernist şehir plancılığına karşı bir direniş pratiği olmasına kadar farklı şekillerde ele alınmıştır. Böylelikle bu çalışmada yürümenin sadece sıradan bir hareketlilik biçimi olmaktan öte kentsel mekânda önemli bir pratik eylemlilik ve sosyolojik olarak da kenti eleştirel olarak yeniden düşünmek ve keşfetmek için bir araştırma tekniği olduğu hatırlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kapitalizm, Kentsel Mekân, Mobilite, Situasyonistler, Sürrealizm, Yürümek*

Sociology of Exploring the City by Walking

*

Selin Önen

Abstract

Walking as a form of mobility is discussed mostly in social theory with regard to urbanization and modernity. As Urry (2000, 2007) argues, walking is closely related to governmentality and has shown alterations historically in terms of gender and social classes in public space. Hence, this differentiation has also reflections in the literature. Therefore, this paper will evaluate how this differentiation occurs in urban space. Walking sociologically as a technique is used by first theorists (Simmel, Engels and Benjamin) studying urban space. Walking has been evaluated in social theory in different urban realms: from as an element contributing to city's democratization to aesthetic and critical practice in Surrealism; and a resistance to capitalist and modernist urban planning of Situationists. Thus, it is reminded in this paper that walking is more than a mundane mobility feature but an important practical performance and research technique in exploring and reconsidering city critically.

Keywords: *Capitalism, Mobility, Urban Space, Situationists, Surrealism, Walking*

1. Mobilite Biçimi Olarak Yürümek

Yürümek, dans etmek, egzersiz yapmak, işe arabayla gitmek, taşınmak, seyahat etmek, protesto amaçlı yürüyüş yapmak, göç etmek, keşfetmek, konferanslara katılmak ve benzeri pratiklerin tamamı mobilite biçimleridir. Sosyal olan, sınırlanmış “toplum” anlayışından ziyade 21. yüzyılın mobilitelerinin farklı düzenleri içerisinde anlaşılabilir. Mobilite ilerleme, özgürlük, fırsatlar ve modernliğin yanı sıra yetersizlik, sapma ve direnç ile yan yana yer almaktadır (Creswell, 2006, s. 1-2). Bu nedenle Creswell, Sennett’in *Ten ve Taş* adlı kitabında yer alan “Modern birey, her şeyin ötesinde hareket halindeki insandır” (Sennett (2014), akt. Creswell 2006, s. 15) sözüne atıfta bulunarak mobiliteyi Batı modernitesinin merkezinde görmekte ve sosyal teorinin de mobiliteyi modernite bağlamında tartıştığını belirtmektedir. Creswell, Walter Benjamin’in Paris modernitesini tartışırken trenler ve yayalara pek çok referans verdiğini; *Flâneur’ün Paris’in* yeni bulvarlarında özgürce gezinen bir birey olduğunu; John Berger’in kırdan kente göç edenleri anlattığı romanların modern bir yer değiştirme olduğunu; sürgün olan ya da göçmen olan sanatçıların, yazarların (Picasso, Joyce) da aslında modernitenin kanonu içerisinde yer aldığını örneklemekte ancak, öte yandan mültecilerde olduğu gibi modernitenin değerlerini aşındırabileceği endişesiyle korku ve şüpheyi de beraberinde getirdiğine işaret etmektedir (2006, s. 15-21).

Shortell ve Brown’da (2014) benzer şekilde mobiliteyi moderniteyle ilişkilendirmektedirler. Nitekim tarihsel olarak tarım toplumlarının hareketsiz toplumlar olduğunu, Ortaçağ Avrupası’nda hareketin yerel ölçekte kaldığını ve kitleler için yürümenin bu dönemlerde önemli bir pratik olmadığını ileri sürerek yürümenin ancak kentleşme ile birlikte politik bir anlam kazandığına dikkat çekmişlerdir.

Mobilite-hareketlilik-(*mobility*) metafor ve süreç olarak sosyal hayatın merkezinde olduğundan günümüzde sosyolojik teoride bir dönüm noktası haline gelmiştir. Dolayısıyla mobiliteyi anlamak da eskiye oranla daha önem kazanmıştır. İnsanların, nesnelere, bilgilerin ve imajların seyahati sonucunda sosyal hayat ve kültürel biçimler meydana gelmekte ya da yeniden oluşmaktadır. Yürümek de sosyo-mekansal alan içerisinde

de gerçekleşen mobilite pratiklerinden birisidir (Shortell ve Brown, 2014, s. 5; Urry, 2000, 2007).

Kentsel biçimlerin yoğunluğu ve mekânsal düzenlenişler içerisinde yürümek sadece pratik açıdan değil, aynı zamanda gündelik hareket etme biçimi olarak da tercih edilmektedir. Örneğin gündelik yapılan araçsal hareketlilikte bile yürümek (trenden otobüs durağına gitmek, park yerinden ayrılmak vb.) önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra yürümek, kamusal alanda gerçekleşmektedir. Kamusal alanda öne çıkan sosyal ilişki biçimleriyle, bireyler kendilerini ve başkalarını anlayabilirler. Dolayısıyla bu anlamda da yürümek sadece pratik bir aktiviteyle sınırlı değildir. *Flâneur* de gündelik sıradan hareketliliği anlamlandıran teorik bir araç olarak ön plandadır. Bu bakımdan gündelik mobilitede bir kişinin sadece A noktasından B noktasına varması değil, kişinin inançları, değerleri, duyguları ve sosyal rolleri de o mobilitenin içerisinde izlenmektedir. Ayrıca kenti tanımak amacıyla yürümek, psikocoğrafya (*psychogeography*) alanında kullanılan etnografik ve idiografik bir tekniktir (Shortell ve Brown, 2014, s. 7-9). Günümüzde de yürümek daha çok sosyologlardan ziyade antropologlar tarafından ele alınmış, sembolik kaynaklarla birlikte materyal pratikler bütünü içerisinde değerlendirilmiştir (Shortell ve Brown, 2014, s. 1).¹

Urry, tarihsel olarak yürümenin dört özelliğine dikkat çekmektedir: İlk olarak yürümek beden aracılığıyla sosyal hayatı üretip yeniden düzenlemektedir. Bedenin ritimleri ve adımları farklı biyo-sosyalliklere neden olmaktadır. İkinci olarak yürümek bedensel olarak toplumlara, çevrelere ve “habitus”a göre farklılık göstermektedir. Örneğin Japon ya

¹ Günümüzde antropolojik çalışmalarda yürümenin bir araştırma tekniği olarak farklı çalışmalar bağlamında ele alındığını görüyoruz. Örneğin, Kanada’da yapılmış bir çalışmada, avcı toplayıcı bir toplulukta, birlikte yürümek sadece gözlem tekniği olarak değil, aynı zamanda dünyayı algılama şekli olarak ele alınmıştır. Nitekim birlikte yapılan yürüme etkinliğinde yaşlıların hikâye anlatıcılığının genç kuşakların yetiştirilmesinde önemli olduğu gözlenmiştir. Bir başka araştırmacı Tokyo metrosunun en işlek saatlerinde, labirente benzeyen bir mekânda insanların nasıl kaybolmadan hedeflerine ulaşabildiklerini merak ederek, insanların arasına katılarak kendi bedensel hareketlerinden yola çıkarak bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada yürümenin de aslında kendine özgü biçimleri olan mimari bir pratik olarak ele alınabileceği tartışılmıştır. Yukarıda sözü edilen ve yürüme üzerine yapılmış diğer antropolojik çalışmalar için bkz: (Ingold, T. ve Vergunst J. L. (2008). *Ways of Walking: Ethnography and Practice of Foot*, Ingold, T. ve Vergunst J. L. (eds.), Hampshire: Ashgate)

da Avrupalı farklı yürüyen bedenler (*walking bodies*) bulunmaktadır. Bu yürüyüşlerin her biri bireyleri kuşatan ve oluşturan dünyada nasıl var olunacağına dair farklı önsezi biçimlerine bağlı bedensel teknikler içermektedir. Üçüncü olarak yürümek epistemolojik ve ontolojik öneme sahiptir. Yürümek her yerde yapıldığı için insanların fiziksel ve sosyal dünyalarına yürümeyi nasıl dâhil ettikleri önemlidir. Örneğin yürümenin modern biçimi bireyin kendisi tarafından özgürce seçtiği ve bazen de kendisini doğada tehlikeye attığı uç biçimlere varabilmektedir. Son olarak da özellikle yürüme amaçlı çok sayıda uygulamayı (*technology*) bulunmaktadır. Yürüyüşçü farklı mekânlarda, farklı hızlarda ve farklı stillerde yürüyebilmek için genel ya da özel uygulamalara başvurmaktadır. Ayakkabı, kıyafet, dinlenilecek yerler, patikalar, hareketle ilgili kurallar bu uygulamalardan bazılarıdır (2007, s. 63-65).

Urry (2007, s. 63) ayrıca yürümeyi yönetimsellik (*governmentality*) ile birlikte değerlendirmektedir. Göçebeler ve gezginler, özgürlükleri ve yaşamlarındaki sadeliklerinden dolayı kendilerine özenilmiş olsalar da yüzyıllar boyunca yerleşik toplumdaki diğer bireylere göre daha aşağı olarak kabul edilmişlerdir. Ortaçağ kanunları gezginleri birer tehdit ve sorun yaratanlar olarak tanımlamıştır. Evsizler, yoksullar ve yaşamlarını daha çok yürüyerek sağlayanlar hastalıklı ve düzen bozucu olarak görülmüşlerdir (Amato, 2004, s. 11). Shortell ve Brown (2014) Avrupa'da 18. yüzyılın sonlarına dek yürüyüşçülerin genellikle tehlikeli 'öteki' ve de yoksul, deli, ya da suçlu benzeri damgalarla nitelendirildiğini belirtmişlerdir. Nitekim Londra, Paris, Berlin gibi kentlerde sokak aydınlatma lambalarının gündelik yaşama girmesiyle birlikte şehrin kıyısında yaşayanlar şehir merkezindeki sokaklarda gezmeye başlamışlardır. Böylelikle gece yapılan kent yürüyüşlerinin anlamı değişmiştir. Geceleyin dolaşan "tehlikeli sınıflarla" ilgili yeni bir söylem üretilmiştir. Nitekim Berlin'deki bir polis şefi kentsel otoritelere "proletarya, suçlu ve fahişe"lerle mücadele edilmesi gerektiğini söylemiştir. Dolayısıyla "tehlikeli sınıfların" yaptıkları gündelik hareket kentlerde yürümenin tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu yeni sosyal mekân kent reformcularının ve romancıların dikkatini çekmiştir. (Shortell ve Brown, 2014, s. 12). 19. yüzyıla gelindiğinde yeni ve hızlı ulaşım biçimleriyle birlikte özellikle demiryollarının gündelik yaşam içerisinde kullanımının yoğunluk kazanması ve işçi sınıfının da kamusal ulaşımdan faydalanmasıyla birlikte yürümek bir zorunluluk olmaktan çıkmış,

yoksulluk ve de avarelikle ilişkilendirilmekten gitgide uzaklaşmıştır (Shortell ve Brown, 2014, s. 12; Urry, 2000, s. 51).

2. Erken Kent Yürüyüşçüleri

Shortell ve Aderer (2014) mobiliteyi kent araştırmaları çerçevesinde, sıradan hareketlilik (*quotidian mobility*) ve kent kültürüyle ilişkisi bağlamında ilk tartışan kent teorisyenlerinden biri olan Simmel'i ele alırlar. Simmel hareketliliğin kent hayatının temelini oluşturduğunu düşünür. Simmel'e göre, göç "kültürel yabancıları" bir araya getirmekte olup kentsel mekân, insanların gündelik yaşam pratikleri çerçevesinde mahalleleri ve çevrelerinde hareket ederek işbirliği ve rekabetiyle ayırt edilmektedir. Bu hareketlilik gündelik yaşam ritimlerine bağlıdır: çalışma, işe gidiş-geliş, alışveriş, sosyalleşme ve yürümek (Simmel (1950), akt. Shortell ve Aderer, 2014, s. 112).

Kentleri etkileşim alanları olarak gören Simmel kent hayatı ve kültürünü anlamının önemine dikkat çekmiştir. Bu bakımdan araştırmacı, kurumsal ve sosyal yapının yanı sıra kent yaşamındaki dinamik ve geçici süreçlerin kentlerde nasıl farklı bir çevre yarattığını gözlemlemelidir. Ayrıca Simmel mekânın önemini tartışırken görselliğin diğer duylara göre daha baskın olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda kentsel mekânda hareket ederken farklılıkları nasıl ayırt ettiğimiz ve de uyarıcılara karşı nasıl psikolojik taktikler geliştirdiğimizi tartışmıştır (Shortell ve Brown, 2014, s. 2).

Engels (1997/1846, s. 53-108) de İngiltere'nin farklı şehirlerinde, işçi mahalleleri arasında dolaşarak kent tecrübesini ve bunun içinde işçi sınıfının yaşam koşullarını (barınma, beslenme, giyim vb.) tartışmaktadır. Londra sokaklarında dolaşırken farklı sınıflardan insanların birbirlerine kayıtsızlıklarını ve yalıtılmışlıklarını gördüğünü söyler. Öte yandan, özellikle sanayi çağında manüfaktürün geliştiği yer olan Manchester'ı yirmi ay boyunca dolaşarak gözlemleyip orta sınıf mahallelerinden ayrılan işçi sınıfı mahallelerindeki yoksulluğu ve sefaleti Simmel'in üzerinde durduğu görselle gözler önüne serer:

"Ben bu yöreyi bütünüyle bildiğimi düşündüğüm halde, demiryolunun yaptığı temizlik olmasaydı bu kesimi kendi başıma hiçbir zaman keşfedemezdim. Tek katlı, çoğunun tabanı yapılmamış tek odalı bu kulübelere kasına, inişli-yokuşlu, düzgün olmayan yamacı, arasına çamaşır ipi ge-

rılmış kazıkları geçerek ulaşırsınız. Kulübenin o tek odası hem mutfaktır, hem oturma odasıdır, hem yatak odasıdır. Olsa olsa beş fit eni, altı fit boyu olan böyle bir deliği, ocak ve merdivenle birlikte tamamen dolduran iki yatak –ama ne yatak ne karyola- gördüm. Kapıları açık olan ve sakinlerinin duvarlarına dayanmış durdukları birçok başkasında kesinlikle hiçbir eşya yoktu. Kapıların önünde pislik ve süprüntü vardı; öyle ki ayağımızın altında bir kaldırım var mı yok mu göremezdiniz, yalnızca zaman zaman ayağımızla hissedebildiniz. İnsanlar için yapılan bu sığır ahırları yığınınını iki yandan evler ve bir fabrika, üçüncü yandan nehir çevreliyordu ve bir de yamacı tırmanan dar bir merdiven vardı; yalnızca dar bir geçit, aynı ölçüde kötü yapılmış ve kötü korunmuş bir konutlar labirentine açıliyordu.” (Engels, 1997/1846, s. 82).

Benjamin de kenti yürüyerek keşfeden düşünürlerdendir. İlk olarak 1913'te ziyaret ettiği Paris'ten çok etkilener ve kentte yürüyüşler yaparak bunu yazılarına aktarır. Benjamin'e kentlerin mekânsal düzeninde belirli bir organizasyonun bulunması ve bunun ancak kentte aylak dolaşarak kavranabilmesi cazip gelmiştir. Kentte yürüyerek dolaşmak konusunda Benjamin için *flâneur* kavramının temel bir önemi bulunmaktadır (Benjamin, 2002; Solnit, 2001). *Flâneur*, moderniteyle birlikte kentsel mekânda ortaya çıkan bir karakterdir. *Flâneur*'un arketipi Charles Baudelaire² tarafından yüceltilmiştir (Benjamin, 2002; Jenks ve Neves, 2000, s. 5).

“Kalabalıklardır onun alanı... Tutkusu ve işi gücü kalabalıklıkla hemhal olmaktır. Dört dörtlük *flâneur* için, tutkulu gözlemci için, yığınların göbeğine, gelgitin içine, uçucu ve sonsuz olanın ortasına yuva kurmak muazzam bir keyiftir. İnsanın evinden uzak olup gene de her yerde evindeymiş gibi hissetmesi, dünyayı görmesi, dünyanın merkezinde olması, gene

² *Flâneur* kavramının arketipi Baudelaire olmasına rağmen, kavramı kendisi tanımlamamıştır. Ayrıca klasik edebiyatta *flâneur* Edgar Allan Poe'nun tanımladığı “Kalabalığın Adamı” ile ilişkilendirilir. Bu anlatı dedektiflik öyküsü olup Londra'da yolunu kalabalıklığın içerisinde kalabilecek biçimde düzenleyen bilinmeyen adam *Flâneur*'dür. Bu tip kendisini toplumda tedirgin hissederek, bundan ötürü kalabalıklığı arar (Benjamin, 2002). Bu noktada Benjamin'e göre *flâneur*'lük için en elverişli ortamı hazırlayan etmen, dedektif öykülerinin de kaynağında yer alan, topluma aykırı olanın keyfi hareket edebilmesine ve “bireyin izlerinin büyük kentin kalabalığında silinmesi”ne olanak sağlayan kitlenin koruyucu bir sığınak olma özelliği ve *flâneur*'ün büyük kentin değişimlerine uygun tepkiler geliştirme becerisidir (s. 134-137).

de dünyadan saklı kalması... Gözlemci, tebdil-i kıyafet gezip her yerde keyfine bakan bir hükümdardır." (Baudelaire, akt. Frisby, 2012, s. 30-31).

Benjamin *Pasajlar'* da (2002) *flâneur* kavramını, kapitalizmin yükseliş çağının lirik bir şairi olarak değerlendirdiği Baudelaire ile birlikte tartışır. Burada yabancılaşmış sanatçının kente bakışı söz konusudur.

"*Flâneur*, henüz gerek büyük kentin, gerekse burjuva sınıfının eşliğindedir. Henüz bunlardan herhangi birine yenik düşmüş değildir. Hiçbirine yerleşmiş değildir. *Flâneur* sığmağını kitlede arar. Kitlenin fizyonomisine ilişkin erken çalışmalara Engels'te ve Poe'da rastlanır. Kitle, bir peçedir; bu peçenin ardından kent, bir fantazmagori niteliğiyle *Flâneur*'ü çağırılmaktadır. Bu fantazmagori içerisinde kent, kimi zaman bir peyzaj, kimi zaman da bir iç mekân görüntüsündedir. Daha sonra *Flâneur*'lüğü mal cirosu için yararlı kılan büyük mağaza olgusu, bu ikisini kendi yapısı içerisinde geliştirir. Büyük mağaza, *Flâneur*'ün son numarasıdır." (Benjamin, 2002, s. 98-99).

Benjamin (2002) *flâneur*'ün Paris'te dolaşırken, kapitalizmin kentte gelişmesiyle birlikte artan işbölümüne karşılık avareliği seçerek bir şekilde insanların iş-güç peşinde koşturmasını protesto ettiğini de söyler. 1840'larda Paris pasajlarında kaplumbağa gezdirmek kibarlığın gereklerinden sayılırken, *flâneur* kentteki artan tempoya karşın kendini kaplumbağaların temposuna uydurmaktan hoşlanırdı. Öte yandan, Engels'in Londra sokaklarındaki keşmekeşi anlatırken aslında bir nevi dehşete düştüğü anlaşılmaktadır. Engels'in aksine, kalabalıkta dolaşmayı seven Baudelaire "büyük kentlerin dinsel nitelikteki bir esriklik konumundan söz ettiğinde, bu esrikliğin adı belirtilmeyen öznesi büyük olasılıkla maldı... Malı mal yapan piyasanın asıl yaratıcısı müşterilerin yoğunlaşması, ortalama alıcı bakımından malların çekiciliğini arttırır" (Benjamin, 2002, s. 150). Dolayısıyla, *flâneur* kitlelerin ve üretimin metalaşması tehdidi altındaydı. Benjamin *flâneur*'deki bu dönüşümü kitle tüketiminin gelişimi ve kitlenin kendisinin metaya dönüşümüyle birlikte tartışmıştır. Bu bakımdan *flâneur*'un "piyasanın seyircisi" olarak varlığının kitle tüketimi tarafından kökten tehdit edildiğini düşünmüştür (Frisby, 2012, s. 318).

Vitrinler, pasajlar, caddeler, bulvarlarla gelişen Paris'in yeni kent dinamiğine karşılık; *flâneur* ortaya çıkan bu kalabalık içerisinde yalnız dolaşmayı seven, burjuva sınıftan gelen gözlemci bir karakterdir. Diğer

önemli bir nokta da *flâneur*'un³ erkek ve burjuva sınıfından olması ve 19. yüzyıl toplumunda kadınların sokakta yürümesinin hoş karşılanmadığı bir kent profilidir.

Şekil 1. Paris'te Opera Pasajı.

Kaynak: Cardinal, R. (2014/1978). *Eskop*, Sayı 6. Ayrıca, "Benjamin'in Pasajlar'ın ardındaki itici güç Aragon'un *Le Paysan de Paris* (Paris Köylüsü) romanında, Opera Pasajını gerçeküstücü bir bakış açısıyla ele alışıdır." bkz. (Frisby, 2012, s. 14)

Bu kent profili edebiyata da yansımaktadır. 19. yüzyılın kenti anlatan edebiyatında, gözlemci kişi -başboş gezen, gezgin, seyirci, *flâneur*- erkektir. Edebiyattaki bu erkek bakış açısında 19. yüzyılın ortalarına dek kent sokaklarında dolaşan kadının tehlikede olduğu veya tehlikeli olduğu görüşü egemendi. Kadınların sokaktaki varlıkları izlenen ve erotize edilen konumdaydı. George Sand, Vita Sackville-West gibi kadınlar bazen erkekler gibi giyinip dışarı çıksalar da çoğu kadın kendilerinin görünmez konumlarıyla ilgili bir şey yapamamışlardır (Nord, 1995, s. 9-15).

Raymond Williams'ın "*The Country and the City*" adlı kitabında "modern şehrin yeni özelliklerini algılamının başından beri şehirde yürüyen

³ Flâneuse ise Flâneur kavramının kadın formudur.

bir erkekle başlamasıyla ilgili olduğu” tespitinde, bilinçli olmadan kentin panoraması erkeksi bakış açısıyla yansıtılmaktadır (Nord, 1995; Parsons, 2000). Bu bağlamda Nord (1995), kent içinde yürüyen kadının toplumsal cinsiyete bağlı olarak hastalık, yoksulluk ve düşkünlük ile nitelendirildiği kent panoramasına karşılık az sayıda kadın yazar bulunmasından ziyade onların yazdıklarını hangi söylemlerin oluşturduğuna bakılması gerektiğini düşünür. Parsons (2000, s. 5-6) ise kentte kadınların kamusal hayata katılımının sınırlı olmasına rağmen, 19. yüzyılın ortalarından itibaren şehirdeki kamusal pozisyonlarında gözlemci olarak yer aldıklarını söyler. Parsons, Judith Walkowitz’e başvurarak, kadınların Londra’nın batısındaki kenar mahallelerde sosyal ve hayır işleri üstlenmelerinin sonucu olarak mobilitelerinin arttığını ancak kadınların konumlarında yaşanan bu değişikliğe rağmen burjuva şehirde dolaşan aylaklar olarak ve ahlak dışı, sığ rolleri bulunduğu dair ithamlarla anıldıklarını belirtir. Kadınların bu şekildeki temsiliyetine yönelik feminist kritiklerin de sorunlu olduğunu, kamusal/özel ayrımı üzerinde durularak burjuva kadınının Victoria dönemi evinde⁴ sınırlandırıldığının altının çizilmesi dolayısıyla kadının sokaktaki varlığının göz ardı edildiğini düşünmektedir (Parsons, 2000, s. 9-40).

Diğer taraftan, 19. yüzyılda kırsal bölgelerde yürümek ve sonrasında tırmanmak erkek orta sınıftan kimseler için boş zaman aktivitesi olarak ortaya çıkmıştır. Yürümek sadece seyahat etme amacıyla yapılmamıştır. 19. yüzyılın ortalarında İngiliz toplumunun üst sınıf mensupları, yürüme turlarını değerli bir eğitim tecrübesi olarak görmüş ve uzun mesafe yürüyüşler moda haline gelmiştir. Daha sonrasında da yürümek özellikle genç ve orta sınıf kadınlar için arzu edilen bir boş zaman aktivitesi olmuştur (Urry, 2007, s. 79-80). Urry (2007), bu duruma örnek olarak Jane Austen’in romanlarında hem kadın hem erkek karakterlerinin sürekli olarak yürüdüğünden bahsetmektedir. Urry ayrıca Solnit’e başvurarak, Austen’in *Gurur ve Önyargı* isimli kitabında karakterlerin her durumda ve çeşitli mekânlarda önemli konuşmaları yürüyerek yaptığını belirtmektedir. Urry (2007, s. 81) 19. yüzyılda kırsal mekânda yapılan boş za-

⁴Victoria dönemi, Britanya’da 19. Yüzyılda Kraliçe Viktorya dönemini temsil etmektedir. Kadınlar ve erkeklerin rolleri ve buldukları alanlar oldukça keskinleşmiştir. Sanayi devrimi sonrasında işçi sınıfından kadınlar çalışma hayatına katılmalarına karşılık, orta ve üst sınıf kadınlar ev içinde yaptıkları çocuk yetiştirme, temizlik, yemek yapmak ya da dışarıda yaptıkları hayır işleri benzeri uğraşlarla sınırlanmışlardır.

man aktivitesi olarak görülen bu yürüyüşlerin toplumsal cinsiyet ve sınıf ilişkilerine göre şekillendiğini de belirtir. İki toplumsal sınıfın bu boş zaman aktivitesi olan yürüyüşlerde yer almadığını ekler. Birincisi istatistiki olarak en geniş nüfusu oluşturan tarım işçileri ki kendileri zaten zorunlu olarak yürümek zorunda kalmışlardır. Thomas Hardy'nin romanlarında tarım işçilerine bu anlamda yer verilmiştir. İkincisi ise yüzyılın sonunda Britanya'daki en geniş sosyal sınıfı oluşturan işçi sınıfı sınırlı ulaşımlardan dolayı kırsal alandaki boş zaman aktivitelerinde görülmemektedir.

Yukarıdaki tartışmalardan kent içinde ve kent dışında yürümenin Urry'nin de belirtmiş olduğu gibi yönetsellik ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Sınıfsal ve toplumsal cinsiyete göre değişkenlik göstermiş, toplumsal anlamdaki değişimlerden de mobilite biçimi olarak yakından etkilenmiştir.

3. Yol Boyunca Yürümenin Teorisi

Kentte yürümek farklı şekillerde kuramlaştırılmıştır. Estetik ve eleştirel bir pratik olarak yürümek önce 1920'lerde Paris'te Dada hareketi içinde, daha sonra yeni bir avantgarde hareket olan Sürrealizm içerisinde görülmüştür (Bassett, 2004, s. 398). 14 Nisan 1920'de Breton'un yanı sıra Aragon, Arp, Eluard, Tzara ve Soupault'un da katılımıyla Dadaistler sonraları düzenli bir etkinlik haline gelen, Paris "Saint-Julien-le-Pauvre" kilisesine bir gezinti düzenlemişlerdir. Bu gezinti ile şüphe uyandıran turist rehberlerinin yetersizliğine çare bulmak amacıyla, özel olarak herhangi bir varlık nedeni olmayan bir dizi seçilmiş noktaya (pitoresk, tarihi veya duygusal değeri olmayan) ziyaretin amaçlandığı duyurulmuştur. Breton sonradan bu deneyimi Sürrealistler ile birlikte tekrarlamıştır. Öyle ki Breton ve Aragon'un romanları şehir sokakları boyunca yapılan bu kentsel gezinme deneyimlerini yansıtır (Vachon, 2004).

Sürrealizm (Gerçeküstücülük), "özgür bırakılmış gerçek algısı" anlamına gelirken, bu algının açığa çıkarılmasında Paris'in önemli bir yeri vardır. 1920 ve 1930'larda Sürrealist şairler sokağı kendi doğal yaşam alanları olarak görmüşlerdir. Sokağa çıkarak kentte amaçsızca dolaşmışlardır. Freud'dan etkilenen Sürrealistlerde bu gezilerde bilinçdışının etkileri belirleyici olmuştur. Yazıda otomatizmle ürettikleri metinlerde ortaya çıkan kent anlayışları düşseldir (Cardinal, 2014/1978).

İki avantgarde hareketin amaçları farklı olmakla birlikte *flâneur* tecrübesine yeni içerikler ve amaçlar kazandırmışlardır. Dada gezintileri şok edici davranış ve eğlence ile ilgili olmasına rağmen; Breton'un gezintileri bilinçaltı sürrealist tecrübeyle ilgili olarak otomatizm tekniğiyle ilgilidir. Dolayısıyla Dada gezintisi eğlenceli davranış yönünü öne çıkarırken, sürrealistler bu gezintilerde bilinçaltı davranışa ulaşmayı amaçlamışlardır (Vachon, 2004).

Kent yürüyüşünün şehir mekânını demokratikleştirici ve uygarlaştırıcı olasılıkları üzerinde Jane Jacobs ve Sennett tartışmışlardır. Jacobs'un 1972'de yazdığı *the Death and Life of Great American Cities* kitabında cadde ve kent yürüyüşlerinde yabancılarla planlanmamış bir etkileşimin öneminden bahsetmiş bu etkileşimlerin sonucu olarak güvenli kentsel alanların sağlanacağını düşünmüştür. Sennett de benzer bir şekilde yürüyerek yabancılarla karşılaşmanın kamusal alanı demokratikleştirip uygarlaştıracağını tartışmıştır (Middleton, 2000, s. 579).

Öte yandan, Debord ve de Certeau gibi düşünürler yürümeyi direnmenin siyaseti olarak düşünmüşlerdir (Urry, 2007, s. 71). Middleton, Fransız düşünür de Certeau'nun yürümeyi demokratik olasılıklara ivme kazandıracak kentsel özgürlüğün bir formu olarak düşündüğünü söyler. Ayrıca yayaların kentsel mekân tarafından şekillendirilip kontrol edildiği fikrini reddederek, yürümeyi siyasi bir direnme biçimi olarak görmüştür. Bu bağlamda mekânın üretimini güçlendiren "stratejiler" ile kentin rasyonel planını aksatan yayaların "taktiklerini" birbirinden ayırmaktadır (Middleton, 2000, s. 579). Ayrıca de Certeau yürüyüşünün gündeliğini ve sıradanlığın romantizmini belirtmektedir. Yürümek potansiyel olarak yaratıcı, karşı koyucu, sosyal ilişkilerin gelişmesini sağlamada etkili, bazen de yeni bir şehir yapısına etki eden bir iz taşımaktadır (Urry, 2007, s. 72).

Simmel ve Engels'in ışığında, Debord ve diğer Situasyonistler⁵ (Durumcular) şehri keşfetmek için yürüme pratiğine başvurmuşlardır. Situas-

⁵ *Situasyonist Enternasyonal 1957'* de iki avant-garde hareketin (Guy Debord tarafından temsil edilen the Lettrist International ve de *Imaginatist Bauhaus*) üyelerinin bir araya gelmesi ve Sürrealist hareketin dağılmasıyla ortaya çıkmıştır. Debord bu grubun içerisinde öne çıkmıştır. Sanatsal ve politik konularla ilgili dergiler çıkarmışlardır. Pek çok düşünceleri ve sloganları 68 hareketinde de etkili olmuştur. Grup 1972 yılında dağılmıştır (Bassett, 2004, s. 400). Ana felsefeleri, "kendileri tarafından 'üniter bir çevrenin ve olayların bir oyununun kolektif örgütü tarafından somut ve kasıtlı bir şekilde inşa edilen bir hayat anı' olarak durumların

yonistler inşa edilen çevre ve insan davranışı arasındaki ilişkiye dayanarak kentsel mekânın eleştirisini yapmışlardır. Bu anlamda yaratıcılık ve bireyselliğin kitle tüketimiyle yer değiştirerek kapitalist devlet tarafından yapay istekler gerçekleştirildiğini öne sürmektedirler (Shortell ve Brown, 2014, s. 4). Situasyonistler 1962'ye kadarki süreçte kenti, politik sanatsal ve mekânsal özgürlük pratikleri çeşitliliği için bir alan olarak görerek bu konu üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu pratikler insan hayatının kalitesinin Debord'un daha sonradan tarif edeceği "Gösteri Toplumu"na nasıl dönüştüğü ve toplumun tüketim ve meta etrafında nasıl şekillendiği sorunsalına işaret etmektedir. Debord'a göre modern toplum, kapitalist bir toplumdur. Sistemin devamı için boş zaman, yaratıcılık sürekli olarak yeni istekler ve tüketim ürünleriyle kesintiye uğramaktadır. Meta ilişkileri hayatın tüm alanlarına (boş zaman, tüketim, kültür vb.) yayılarak, hayatın kendisi gösterilerin birikimine dönüşmüştür (Bassett, 2004, s. 400).

Debord (1996/1977, s. 13-17) modern endüstriyel toplumun gösteri yanlısı olduğunu düşünmektedir. Gösteri meta dünyası üzerine kuruludur. Gerçek dünya, basit imajlara dönüşmüştür. İktisadın toplumsal yaşam üzerindeki tahakkümünün ilk sonucu, 'var olmaktan, sahip olmaya' doğru bir bayağılaşma yaşanmasıdır. Bugünkü aşama ise 'sahip olmaktan gibi görünmeğe' doğru bir geçiş olmuştur. Bireysel gerçeklik ise toplum tarafından biçimlenen gerçekliğe dönüşmüştür. Bireysel gerçek ancak kendisi değilse ortaya çıkmasına izin verilir. "Gösterinin genelleşmiş bölünmesi modern devlet'ten, yani toplumsal işbölümün ürünü ve sınıf tahakkümünün organı olan toplumdaki genel bölünme biçiminden ayrı değildir." (Debord, 1996/1977, s. 20).

Debord (1996/1997, s. 93) aynı zamanda kentlerdeki şehircilik ve modernist planlamaların etkileri hakkında da oldukça eleştireldir. Modernist mimari ve kentsel planlama şehri fonksiyonel bölgelere ayırmaktadır: otomobil yolları, alışveriş merkezleri, işçilerin orta sınıftan ayrıldığı mahalleler gibi. Debord şehircilik gerçekliğinin tecrite dayandığını düşünmektedir Kendi sözleriyle ifade edersek:

yaratılmasıydı... Onları çevreleyen gelişmekte olan kapitalist dünyayı büyük ölçüde eleştiriyorlardı ve tüketim mallarının promosyonuna ve bu ürünlerin vaat ettiği 'yüksek hayat standardına' karşı ciddi bir hoşnutsuzluk duyuyorlardı" (Situasyonist Enternasyonal, 2008, s. 34).

“Tecrit üzerine kurulu ekonomik sistem, döngüsel bir tecrit üretimidir... Otomobilden televizyona kadar, gösteri sisteminin seçtiği bütün mallar aynı zamanda “yalnız kalabalıklar”ın tecrit koşullarını sürekli olarak güçlendirmek üzere sistemin kullandığı silahlardır... Sisteme dâhil olmak, tecrit edilmiş bireylerin birlikte tecrit edilmiş bireyler olarak yeniden ele geçirilmelerini gerektirir: Fabrikalar ve kültür evleri, tatil köyleri ve “toplu konutlar” tecrit edilmiş bireyi aile yuvasına kadar izleyen bu sahte kolektiviteye hizmet etmek amacıyla özellikle düzenlenmiştir. Gösteri mesajı alıcılarının yaygın olarak kullanımı bireyin tecridinin egemen imajlarla, bütün güçlerini sadece bu tecritten alan imajlarla dolu olmasını mümkün kılar.” (Debord, 1996/1977, s. 21-93).

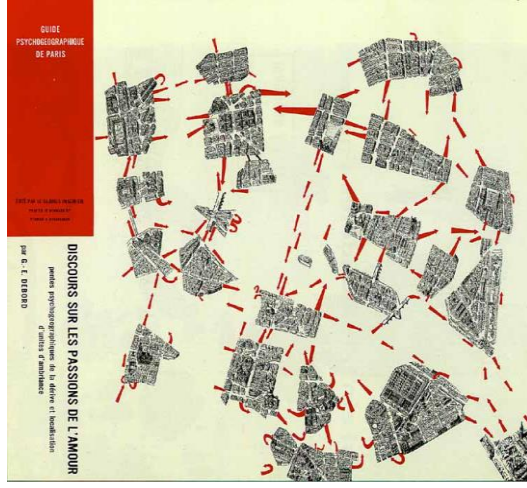
Gösteri Toplumu, Paris’te ve diğer kentlerde ortaya çıkarak “gerçek hayatın yoksullaşması ve inkârını” temsil etmektedir. Diğer taraftan bireysel tecrübelerin olduğu gündelik yaşam bir dilden ya da kavramlardan mahrum kalmaktadır. Dolayısıyla gündelik yaşam, fabrika ya da sanatçının tuvalinden ziyade, devrimci teori ve pratik için temel sağlamalıdır. Bu çerçevede Situasyonistler, gösteri toplumunun yayılmasına karşı koymak ve yanlış bilince son vermek için bir dizi yaratıcı kentsel pratik geliştirmişlerdir. Birtakım “durum”lar ya da olaylar yaratarak oyun eğilimiyle gündelik yaşamı özgürleştirmeye çalışmışlardır (Bassett, 2004, s. 401). Bu çerçevede kentsel çevreyi yeniden düzenlemekten ziyade istenilen şekilde dönüştürmek amacıyla temel özelliği kısa süreli ve kalıcı değişim sağlayacak situasyonist durumlar oluşturabilmek için psikocoğrafyaya özel bir önem atfetmişlerdir. Psikocoğrafya, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, incelikle işlenmiş coğrafi çevrenin davranışlar üzerindeki doğrudan etkilerinin inceleme alanı olarak tanımlanmış ve bu tasarıma ulaşmak için kuramsal (havadan görünüş, istatistikler, grafikler veya sosyolojik araştırma sonuçları) ve deneysel eylem formu olarak *dérive* yöntemlerine başvurmuşlardır (Khatip, 1958).

Situasyonistler *dérive*’yi kendilerine merkez olarak yeni bir şehirciliğin imkânlarını keşfetmek için yürüyüş metodunu geliştirmişlerdir. *Flâneur* formundaki gezinmeye benzer bir şekilde *dérive* görünenden ve teşhir edilenden daha azına bağlı, kent hayatındaki ritim ve tempoları belirleyen alanları yaratan kentsel mekânın unsurlarını belirlemeye çalışmaktadır. *Flâneur* genellikle burjuva sınıfına özgüyken, *dérive* ise işçi sınıfındakilerin devrimci bir pratiği olarak görülür (Shortell ve Brown, 2014, s. 4).

Jenks ve Neves (2000, s. 7-8) *flâneur* kavramının daha çok modernite ve kentleşmenin sosyal tarihsel teorik analizlerinde kullanılmasının yanında kent etnografyasında araştırma stratejileri içerisinde de yer aldığını tartışırlar. Bu tartışmayı yaparken Situasyonistler'in de yürümeyi bir strateji olarak kullandıklarını, bunun da *dérive* pratiği ile gerçekleştirildiğini söylerler. "Sürüklenmek" anlamına gelen *dérive* kavramı yürüyüşçünün plan yapmadan ya da hedef gütmeyen hareketidir. Diğer taraftan Bassett'in (2004, s. 401) de vurguladığı üzere *dérive* Sürrealistlerin şans eseri mekânda bulunmasından daha fazla bir anlam taşır. Bu kavramla, "planlanmış kendiliğindenlik" olarak şehir hayatının altta yatan gerçeğini ortaya çıkarmak temel amaçtır. Dolayısıyla bu pratikte turistik mekânlardan kaçınılarak kentin görünmeyen mekânlarına odaklanılır. Debord'a göre yalnız yapılabileceği gibi aynı farkındalık seviyesine sahip 2-3 kişilik küçük gruplar da tercih edilebilir⁶ (Debord, 1958). Alan çalışması tüm şehirde yapılabileceği gibi bir mahallede, hatta bir binada bile yapılabilir.

Bu şekilde, rotası çizilmeyen ilkel kartografya benzeri bir haritalandırmayla Psikocoğrafya (*psychogeography*) sağlanmış olur. Dolayısıyla kent, fantezi ya da abartı olmadan zihnin haritasında oluşmaktadır. Bu zihinsel harita, aslında gidilecek ve gidilmeyecek mekânların sembolik olarak ortaya çıkmasını sağlar. *Flâneur* tarafından ortaya çıkarılan şehrin imajı, onun refleksivitesinin parçası olmaktadır. Hermeneutik olarak hem modernite, hem de *flâneur*'un önyargıları, baskıladıkları ve yasakları ortaya çıkarmaktadır (Jenks ve Neves, 2000, s. 7-8). Urry (2007) de Situasyonistlerin böylesi bir yürümenin, şehrin örüntülenişine devrimci bir itiraz yöneltilecek sıradan hayatın rutin pratikleriyle belirlenen şehir hayatından ziyade, hayali bir şehrin oluşturulabileceğini düşündüklerini belirtir.

⁶ Bassett de (2004) öğrencilerine proje çalışması olarak Paris'in çok turistik olmayan bölgelerinde 5-6 kişilik gruplarla harita üzerinde işbölümü yaparak Situasyonist bir deney yaptırmıştır. Günümüzde de Post-Situasyonist anlamda kentsel mekânda araştırmalar yapılmaktadır. Shorter ve Aderer'in (2014) New York, Paris ve Londra'daki Çin Mahallesi'nde (*Chinatown*) yaptıkları araştırmada bu mahallelerdeki kamusal alandaki görünürlüğün burada yaşayan insanları birbirine bağlayan sembolik, sosyal ve fiziksel bir mekân olduğunu düşünürler. *Chinatown* sadece Çinlilerin ya da Asyalıların yaşadığı bir yer olmaktan ziyade kolektif kimliğin görünür işaretlerle sunulduğu bir mekân olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 2. Paris'in psikocoğrafya haritası. (Debord, 1955). Haritada Paris, bir grup insanın tecrübelerine göre farklı dilimlere bölünmüştür. Haritada bölgeler arasındaki uzaklık zihinsel olarak oluşturulmuştur. *Dérive* ile herkes kendi yakın çevresini ve bölgelerini keşfederken uzak durulan yerler de görsellikle aktarılmıştır. Kırmızı oklar da bölgeler arasında daha çok kullanılan yerleri işaret etmektedir.

Kaynak: <http://imaginarymuseum.org/LPG/Mapsitu1.htm>.

Sonuç

Bu çalışmada bir mobilite biçimi olan yürümeye ve yürüyüşçülere kentsel mekân ve modernite üzerinden bakılarak, yürümenin hem Urry'nin de tartıştığı üzere yönetimsellikle ilgili olduğu, hem de kenti tanımak için etnografik ve idiografik bir teknik olarak kullanıldığı ortaya konmuştur.

Kamusal alan içerisinde gerçekleşen yürümek ulaşımın yeni ve hızlı biçimlerine rağmen temel bir sosyal aktivite olup toplumdaki değişimlerle birlikte algılanması da değişmiştir. Yürüyüşçüler Avrupa'da 19. Yüzyıla kadar yoksul, suçlu, deli gibi damgalarla nitelendirilirken, demiryollarının gelişmesi ve işçi sınıfının da ulaşımdan faydalanmasıyla birlikte kentte yürümek zorunluluk olmaktan çıkmıştır. Öte yandan yürümek sosyal sınıflar ve toplumsal cinsiyete göre de 18. ve 19. yüzyılın ortalarında farklılık göstermiştir. 19. yüzyıldan önce kentte yürüyenler özellikle işçi sınıfı ve alt sınıftan insanlarken, yüzyılın sonlarında kırsalda kentli ve eğitimli kimselerin boş zaman aktivitesi olarak ortaya çık-

mıştır. Yine 19. yüzyılın başında kentin içinde yürüyen kadınların özellikle edebiyatta temsiliyetine dair feminist tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Kenti yürüyerek tanıyan ilk teorisyenler arasında Engels (1997/1846) ve Benjamin' i (2002) görebiliriz. Baudelaire ve Benjamin'le geliştirilen *flâneur* kavramıyla kenti ve moderniteyi yürüyerek algılamaya yönelik bir kent gezgini profiline ortaya çıktığı söylenebilir. Estetik ve eleştirel bir pratik olarak yürümek önce Dada ve daha sonra Sürrealistlerde ortaya çıkmıştır. Jane Jacobs, R. Sennett gibi düşünürler yürümeyi kenti yabancılarla etkileşimi artıracığından dolayı demokratikleştirici bir form olarak görürken, de Certau ve Debord gibi düşünürler ise kent yapısına ivme katacak direnmenin siyaseti içerisinde algılamışlardır. Situasyonist hareket ve Psikocoğrafya içerisinde geliştirilen *dérive* kavramıyla da şehir hayatının altında yatan gerçeklikler deneysel pratiklerle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitekim günümüzde de kent coğrafyası anlamında *flâneur* ve *dérive* kavramlarına başvurularak kenti eleştirel bir şekilde tanımak için sosyolojik ve antropolojik çalışmalar yapılmaktadır.

Kaynakça

Amato, J. A. (2004). *On foot: A history of walking*. New York & London: New York University Press.

Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*, (A. Cemal, Çev.). İstanbul: YKY.

Bassett, K. (2004). Walking as an aesthetic practice and a critical tool: some psychogeographic experiments. *Journal of Geography in Higher Education*, 28 (3), 397-410.

Cardinal, R. (2014) [1978]. Çözünür kent: Sürrealist Paris algısı. *Skopdergi*, 6. 09.04.2015 tarihinde <http://www.e-skop.com/skopdergi/cozunur-kent-surrealist-paris-algisi/1964> adresinden erişildi.

Creswell, T. (2006). *On the move: Mobility in the modern western world*. London & New York: Routledge.

Debord, G. (1958). Theory of the derive. *Internationale Situationniste* #2, 20.05.2015 tarihinde <http://www.cddc.vt.edu/sionline/si/theory.html> adresinden erişildi.

Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu*. (A.Ekmekçi ve O.Taşkent Çev.). İstanbul: Ayrıntı. (Orijinal eserin yayın tarihi 1977).

Engels, F. (1997). *İngiltere'de emekçi sınıfın durumu*. Ankara: Eriş Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihinin 1846).

- Frisby, D. (2012). *Modernlik fragmanları: Simmel, Kraucer ve Benjamin'in eserlerinde modernlik teorileri*. İstanbul: Metis.
- Ingold, T. ve Vergunst, J. L. (2008). *Ways of walking: Ethnography and practice of foot*. T. Ingold ve J. L. Vergunst (Eds.), Hampshire: Ashgate.
- Jenks, C. ve Neves, T. (2000). A walk on the wild side: Urban ethnography meets the flâneur. *Cultural Values*, 4 (1), 1-17.
- Khatip, A. (1958). Attempt at a psychogeographical description of les halles. *Internationale Situationniste* #2, <http://www.cddc.vt.edu/sionline/si/leshalles.html>.
- Middleton, J. (2010). Sense and the city: exploring the embodied geographies of urban walking. *Social and Cultural Geography*, 11 (6), 575-596.
- Nord, D. E. (1995). *Walking the Viktorian Streets: Women, representation, and the city*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Parsons, D. L. (2000). *Streetwalking the metropolis: Women, the city and modernity*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Situasyonist enternasyonal* (2008), İstanbul: AltıKırkbeş.
- Shortell, T. ve Aderer, K. (2014). Drifting in chinatowns: toward a situationist analysis of polygot urban spaces in New York, Paris and London. T.Shortell ve E.Brown (Eds.), *Walking in the European city: Quotidian mobility and urban ethnography* içinde (s. 109-127). Surrey: Ashgate.
- Shortell, T. ve Brown, E. (2014). Introduction: Walking in the european city. T.Shortell ve E.Brown (Eds.), *Walking in the European city: Quotidian mobility and urban ethnography* içinde (s.1-20). Surrey: Ashgate
- Solnit, R. (2001). *Wanderlust: A history of walking*. New York & London: Penguin Books.
- Urry, J. (2000). *Sociology beyond societies: Mobilities for the twenty-first century*. London & New York: Routledge.
- Urry, J. (2007). *Mobilities*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Vachon, M. (2004). From flâneur to arpenteur. *Prairie Perspectives*. 20.05.2015 tarihinde <http://pcag.uwinnipeg.ca/Prairie-Perspectives/PP-Vol07/Vachon.pdf> adresinden erişildi.
- 13.05.2015 tarihinde <http://imaginarymuseum.org/LPG/Mapsitu1.htm> adresinden erişildi.

Yrd. Doç. Dr. Selin Önen: 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Önen'in Çingene/Roman çalışmaları, gündelik yaşamın sosyolojisi ve çalışma sosyolojisi alanlarında yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. Önen, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde Öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. **E-posta:** selinceyhan@hotmail.com